

İbrahimî Dinler Projesi Çöktü mü?

Özcan TAŞÇI*

Abstract

In this article is the development process of the term or project abrahamic religions explained. This project is based of two factors: The figure Abraham and the monotheistic faith. With them is tired, this project to realize. But we have shown in this article that, these factors aren't enough for the realize it. Because Abraham was a muslim man and Islam is one and only monotheistic religion of the world.

Key Words: Abraham, Monotheistic Religion.

Giriş

İslam ve Yahudi-Hıristiyan dünyası arasında medeniyetler ittifakı ve Büyük Ortadoğu Projesi bağlamında yaşanan olumsuz gelişmeler ister istemez bu projelerin en önemli temel taşlarından birini oluşturan İbrahimî dinler projesinin de esasen çöküp çökmediği sorusunu gündeme getirmektedir. Özellikle 11 Eylül 2001 tarihindeki hadiseden sonra bu projenin pratik olarak bittiğini gösteren önemli ip uçları ortaya çıkmış olsa da, suni olarak bu projenin devam ettirilmeye çalışıldığı gözlemlenmektedir. İslam Dünyası ve Yahudi-Hıristiyan Dünyası arasındaki ilişkilere önemli hiçbir katkı sağlamadığı gözlemlenen bu proje esasen ölü doğmuş bir projedir. Zira bu projenin üzerinde tesis edilmeye çalışıldığı iki temel esas olan Tanrı'nın Birliği ve İbrahim kavramlarında Yahudi-Hıristiyan geleneği ile İslam gelenekleri arasında kapanmayacak derin uçurumlar mevcuttur. Bunların ortaya konulması konunun daha iyi kavranılmasını sağlayacaktır düşüncesindeyiz.

* Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

I. Tevhid ya da Monoteizm ile Şirk ya da Monolatri'nin Tek Çatı Altında Birleştirilme Çabaları

Tarihsel süreç içerisinde, özellikle de Yahudi-Hıristiyan geleneği¹ bağlamında Dinler arası ilişkileri hep savaşlar belirlemiştir. Hıristiyanlar, bira-
kın Müslümanlara, başlangıçta temelleri üzerinde kuruldukları dinin mensupları olan Yahudilere ve hatta kendi içlerinden çıkan Protestanlara bile acımasızca bir savaş yürütmüşlerdir. Avrupa'da Katolikler ile Protes-
tanlar arasında vuku bulan "otuz yılı savaşları" (1618-1648) bu duru-
mun önemli bir tarihi belgesi durumundadır.

Vatikan, uzun süre devam eden bu savaşlardan sonra nihayet, doğru-
dan savaş yöntemiyle "öteki" ye karşı üstün gelinemeyeceğini anlamış
olacak ki, II. Vatikan Konsili'nde (1965) bir bakıma kerhen de olsa "diğer
dinlerin diyalog kurulmaya değer olduklarını" kabul etmek zorunda kal-
mış,² dolayısıyla da "İbrahimî dinler" projesi ya da kavramı tarih sahnesi-
ne çıkmıştır. Esasen bu kavram Vatikan'ın özellikle İslam Dünyası'na karşı
giriştiği misyonerlik faaliyetlerinin modern anlamdaki tezahürünün bir
kılıfı ve uzantısı durumundaydı. Zira daha II. Vatikan Konsili'nde sözü
edilen İbrahimî dinler projesine yapılan atıfta bile Müslümanlara açıkça
çifte standart uygulanmıştır:

İlk planda Yahudiler, diğerleri içerisinde de özellikle İbrahim'in inancı-
nı tasdik eden Müslümanlar Tanrı'nın kavmi, dolayısıyla da hidayet
üzere dirler³

Bu ifadeler de gösteriyor ki Vatikan, dolayısıyla da Hıristiyanlar için
Yahudilerle ilişki kurmak ve onları kabul etmek daha kolay bir olgudur.
Zira Hıristiyanlık Yahudilik üzerine kurulmuş bir dindir. Kaldı ki Yeni Ahit'te
Vahiy bölümünde ileride Dünya üzerinde kurulacak "İsa Krallığı" nın yö-
netiminde İsrailoğullarının on iki boyundan 144 bin kişi bulunacaktır. Eski
Ahit Yahudiler için ne derece bağlayıcı ise, aynı şekilde Hıristiyanlar için
de bağlayıcıdır:

1 Burada Yahudi-Hıristiyan geleneği tabirini özellikle kullandık. Zira Hıristiyanlık Yahudilik
üzerine kurulmuş bir dindir (Bkz. "www.korrekteiten.com").

2 Prof. Dr. Wolfgang Beinert, "Was Eint und was trennt die abrahamitischen Religionen aus
christlicher Sicht?", Akademietagung "Der eine Stammvater Abraham? Zum Verhältnis von
Juden, Christen und Muslimen" am 27/28 Juni 2008 in Tutzing. In: "www.ev-akademie-
tutzing.de"

3 a.g.y.

Yahudiliğin kaynakları bizim için evvela Eski Ahittir. Biz onu inancımızın (dayandığı) ilk belge olarak severiz. İslam'ın Kutsal Kitabı Kur'an'ı ise takriben 15 yıl önce ikinci el bir kaynaktan öğrendim.⁴

Buna karşın Müslümanlarla ve İslam'la ilişki kurmak ve diyalog yapmak yukarıda da belirttiğimiz gibi bir zorunluluğun sonucuuydu. Ancak görünen o ki, bu iki din, yani Yahudilik ile Hıristiyanlık arasında bu derece sıkı bağlar bulunmasına karşın yine de tam bir diyalog için herhangi bir ilerleme kaydedilememiştir:

İtalya'daki Yahudiler ile Vatikan arasındaki ilişkiler kötüleşti. İtalyan hahamlar Papa'yı, Yahudilerle diyalog içerisinde olmaya ilgi duymadığı ve başka inanç sahiplerine de saygısı olmadığı gerekçesiyle itham ettiler. Zira, Venediğ'in baş hahamı Elia Enrico Richetti, bir Jesuit dergisi için yazdığı makalede, Papa Benediğ'in her halukarda "Hıristiyan inancının üstünlüğünden mutlak olarak emin" olduğunu sert bir üslupla dile getirmektedir.⁵

Özellikle anti-semitizm karşıtlığının en sert müeyyidelerle cezalandırıldığı Almanya'da son günlerde, yukarıda Papa'yla ilgili ibareyle bağlantılı olarak bir Alman piskoposunun anti semitizm çağrıştıran sözleri Martin Buber'in ileri sürdüğü "gerçek bir dinsel diyalog çağı başladı"vi sözünün esasen gerçek bir temele dayanıp dayanmadığına ilişkin soruları akıllara getirmektedir. Şayet bu diyalog İbrahimî dinler bağlamında daha önce de zikrettiğimiz gibi teoloji ve gelenek açısından birbirinden ayrılamayacak kadar yakın olan Yahudilik ile Hıristiyanlık arasında tesis edilemiyorsa, bu ikisinden oldukça farklı bir teoloji geleneğine sahip İslamiyet ile ne şekilde bir diyalog mümkün olacaktır? Zira burada farklı dinlere mensup olan insanların diyalogundan daha ziyade üç din arasındaki bir diyalog söz konusudur. Bundan dolayı da bu üç dinin üzerinde birleşebilecekleri teolojik bir zeminin oluşturulması zorunlu görünmektedir. Oysa her türlü çabaya rağmen böyle bir ortak zemin tesis edilememiştir. Esasen bizdeki "semavi dinler" kavramını da böyle bir çabanın eseri olarak düşünmek mümkün gözükmemektedir. Zira Kur'an böyle bir kavramı tanımamaktadır. Kur'an'a göre tek bir din vardır o da İslam'dır.⁶ Gönderilen bütün peygamberler de bu dini yaymak için gelmişlerdir:

4 Hermann Ritter, papazlık dairesi baş piskoposu, In: *Dialog Mit Muslimen*, hrsg. ErzbischöflichenSeelsorgeamt Freiburg im Breisgau, 2/2003, s. 2

5 "www.sueddeutsche.de/politik"

6 "Der christlich-jüdische Dialog auf dem Prüfstand", *Beiträge einer Tagung des Deutschen Koordinierungsrates der Gesellschaften für Christlich-Jüdische Zusammenarbeit und der Konrad-Adenauer-Stiftung*, Hrsg. Gemeinschaftswerk der Evangelischen Publizistik (GEP) GmbH, Frankfurt am Main, 16. März 2004 www.epd.de Nr. 12.

“Allah dinden Nuh’a tavsiye buyurduğu şeyi sizin için de bir kanun yaptı. (Ey Muhammed!) sana vahy ettiğimizi, İbrahim’e, Musa’ya ve İsa’ya tavsiye buyurduğumuzu da şeriat kıldı. Şöyle ki: Dini doğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin. Fakat senin kendilerini davet ettiğin şey, müşriklere ağır geldi. Allah dilediğini kendine seçer ve kendisine yöneleni de doğru yola iletir.”⁷

Yukarıdaki ayette geçen “müşrik” ifadesinin Kur’an’ın anlam bütünlüğü açısından değerlendirildiğinde Yahudi ve Hıristiyanları da kapsadığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Kur’an’da bu durum değişik ayetlerde şu şekilde açıklanmaktadır:

“Yahudi ve Hıristiyanlar: “Biz Allah’ın çocuklarıyız ve sevdikleriyiz” dedi. De ki: “Peki ne diye sizi günahlarımızdan dolayı azaplandırıyor? Hayır siz O’nun yarattığından birer beşersiniz. O dilediğini bağışlar dilediğini azaplandırır. Göklerin yerin ve bunların arasındakilerin tümünün mülkü Allah’ındır. Son varış O’nadır.”⁸

“Yahudiler, “Uzeyir Allah’ın oğlu” dediler, Hıristiyanlar da “Mesih Allah’ın oğlu”, dediler. Bu onların kendi ağızlarıyla uydurdukları sözlerdir. Daha önce inkâra sapsmış olanların sözlerine benzetiyorlar. Allah onları kahretsin, nasıl da sapıtıyorlar! Onlar, Allah’tan başka hahamlarını ve rahiplerini de kendilerine Rab edindiler, Meryem oğlu Mesih’i de. Oysa onlar bir olan Allah’a ibadet etmekle emrolunmuşlardı. Allah’tan başka hiçbir ilâh yoktur. O, müşriklerin ortak koştuğu şeylerden de münezzehtir.”⁹

Gerçekten de Yahudiliğin ve Hıristiyanlığın kutsal kitapları olan Eski ve Yeni Ahit’te, Yahudilerin ve Hıristiyanların Tanrı’nın çocukları olduğuna ve O’nun çocuk edindiğine ilişkin ifadelerle sıkça rastlanmaktadır.¹⁰ Hatta bazı bölümlerde onların tanrılar olduğu da zikredilmektedir.¹¹

Yalnız, Uzeyr’in Allah’ın oğlu olduğuna dair Kur’an ifadesinin Eski Ahit’te bulunmadığı iddia edilmektedir. Oysa bu iddia pek de tutarlı görünmemektedir. Şöyle ki, Uzeyr’in Allah’ın oğlu olduğuna ilişkin ifadeleri apokrif kitaplardan 4. Ezra’da bulmak mümkündür. Kur’an nazil olduğu dönemlerde bu tür apokrif kitaplar bir kısım Yahudi mezhep mensupları tarafından okunmaktaydı. Kaldı ki hemen hemen tüm Yahudiler tarafından kanonik/bağlayıcı olarak kabul edilen Talmud’da da buna benzer

7 Şura, 42: 13.

8 Maide, 5:18.

9 Tevbe, 9:30.

10 Bunlar için bkz. Adel Theodor Khoury, *Der Koran*, Bd. 6, Gütersloh 1995, s. 63-64; krs. Paret, a.g.e., s. 119.

11 Bkz. Khoury, a.g.e., s. 63.

ifadeleri bulmak mümkündür. Paret'in bu konuyla ilgili bize göre önemli ve de açıklayıcı olan ifadelerini burada olduğu şekliyle aktaracağız:

“Yahudiler'in Uzeyr'in Allah'ın Oğlu olduğuna ilişkin iddia konusunda Speyer şu açıklamayı yapmaktadır: “Ezra, Sanhadrin 21 b ve Yebamot 86 b'de ifade edildiği şekilde Yahudiler tarafından özel bir şekilde tanzim edilmekteydi. Ancak Ezra'nın insanlardan uzaklaştırılıp Tanrı'nın oğlu mertebesine yükseldiğine ilişkin apokrif kitaplardan 4. Ezra 14,9'da yer alan ifade Kur'an'ın sözleriyle daha fazla benzerlik göstermektedir. Yine apokrif kitaplardan Ezra 1,7'de Ezra'nın göğe alındığı ifadesi yer almaktadır. İşte Muhammed de bunları muhtemelen bir Yahudi ya da Yahudi-Hıristiyan mezhebinden işitmiş olmalıdır...”¹²

Yukarıdaki açıklamaların ışığında, bizim kanaatimize göre, Kur'an'ın bu ifadesinin doğru olup olmadığını, Yahudilerin temelde Allah'ın çocuk edindiğine dair düşüncüyü kabul edip etmemeleri bağlamında değerlendirilmelidir. Eski Ahit'in Tesniye bölümü 14,1'de Yahudilerin Tanrı'nın oğulları olduğu ve onları bizzat Tanrı'nın doğurduğu ifadesi geçtiğine göre, ki Yeni Ahit'te de aynı ifadeler geçmektedir, onların da Hıristiyanlar gibi “Tanrı'nın Oğlu”¹³ fikrini esasen kabul ettikleri tespit edilmektedir.¹⁴

Bundan başka, Yahudilerin Hıristiyanların aksine tek tanrı inancına sahip oldukları, dolayısıyla da müşrik olarak kabul edilemeyecekleri iddia edilmiştir. Oysa bu iddianın, gerek Eski Ahit gerekse Kur'an göz önüne alındığında haklı bir tarafı bulunmamaktadır. Zira, “bizzat Eski Ahit'te bile tek bir Tanrının olacağı yer almamaktadır, çünkü orada Yehova'nın yanı sıra başka tanrıların olduğu yazılıdır. Yahudilerden, bu tanrılardan sadece Yehova'yı tanrı olarak kabul etmeleri istenmektedir.”¹⁵ Bunun ise temelde monoteist inançla alakası bulunmamaktadır. Bundan dolayıdır ki, Yahudilik esasen monoteist bir din olarak kabul edilmemektedir. Eski Ahit'te buna dair birçok delil vardır. Kaldı ki, Freud'a göre Yahudilikteki bu tür Tanrı anlayışının temelleri daha önceleri Eski Mısır'da zaten mevcuttu:

Musa Yahudi kavminin temellerini atan ve onun kurucusu unvanını kazandır. Kendisi de bizzat Mısırlı olan Musa bunu, Yahudiler'e, , takriben m.ö. 1350'de Firavun IV. Amenophis'in, bir diğer adıyla Akhenaton'un ölümünden sonra yasaklanmış olan güneş kültünü/ monoteizmini din olarak kabul ettirmek ve Mısırlıların sünnet geleneğini de onların kültüründe ihdas etmek suretiyle gerçekleştirdi. Musa bu kav-

12 Paret, a.g.e., s. 201; krş. Josef Horowitz, Koranische Untersuchungen, Berlin 1926, s. 127 vd.

13 Yeni Ahit'in Luka bölümü 3,8'deki ifadeler bunlardan sadece bir tanesidir.

14 Bkz. Paret, a.g.e., s. 119.

15 “www.weltverschwoerung.de”

mi Akhenaton'un ölümünden kısa süre sonra (ancak tarihçilerin çoğunluğu bunun Akhenaton'un ölümünden yüz yıl sonra, yani m.ö. 1250 civarında olduğu görüşündedirler) Mısır'dan çıkardı, dolayısıyla da bu kavim diğer kavimlerle karıştı, Filistin'i yurt edindiler ve orada yerleştiler. İşte, Freud'a göre Yahudi monoteizmi deyince akla Eski Mısır'ın bu tür bir monoteist düşüncesi gelmektedir. Bu monoteizmin içeriği hakkında ise şunları söylemek mümkündür:

Mısır'da yüzlerce tanrı vardı. Bu tanrılardan sadece bir kaç tanesi, dolayısıyla da onların rahipleri en yüksek mevkiye ulaşmıştı. Yeni Krallıkta Amun'un devlet tanrısı olmasıyla Amun'un rahipleri ülkede çok önemli bir siyasal güç haline geldiler. Bu da doğal olarak rahipler ile Firavun arasında gerginliklere neden oldu. Akhenaton'un babası Firavun

III. Amenophis zamanında güneş ile sembolize edilen Tanrı Aton öne çıkmaya başladı ve en sonunda da diğer tanrılardan farklı bir konuma yükseldi. Bu da politeizmden monoteizme götüren yolu açmış oldu. Aton'a sadece, onun yeryüzündeki temsilcisi, daha doğrusu Tanrı'nın Oğlu olarak kabul edilen Akhenaton biat edebilirdi. Akhenaton hiçbir eser yazmadı. Ancak güneş şarkısı (buna ilahisi de demek mümkündür) ona atfedilmektedir. Bu da Akhenaton'a ait tek yazılı kaynak olarak kabul edilmektedir. O bir çok tarihçiye göre ilk din kurucusudur. Akhenaton'un bu güneş şarkısı ya da ilahisi şu şekildedir:

Sen benim kalbimdesin,
Seni ancak oğlun Akhenaton bilebilir...
Yeri tesis ettiğinden itibaren onu,
bizzat senden doğan,
gerçeklikten yaşayan,
her iki ülkenin (aşağı ve yukarı Mısır)
hakimi olan oğlun için hazırladın.¹⁶

Akhenaton'un ilahisi ile Tesniye'deki "oğul" ve "doğmak" sözcükleri dikkatimizi çekmektedir. Bu sözcüklerin her iki yerde de aynı bağlamda, üstelik mecazi anlamının ötesinde gerçek/somut anlamda kullanıldığı gözlemlenmektedir.

Yahudi kültüründeki Tanrı'nın resminin ve heykelinin yapılmasının yasak oluşu, Yahudiliğin monoteist bir inanç sistemine sahip olduğu, dolayısıyla da "oğul", "doğurmak" gibi sözcüklerin mecazi anlamda kullanıldıklarına temel bir malzeme olarak kullanılmak istenmiştir. Oysa sözü edilen bu tasvir yasağının temelde monoteist inançla hiçbir alakası bu-

16 "http://www.religionsforum-woegeichhin.de/t626f19-Entstehung-des-Monothetismus"; karşı. Sigmund Freud, Der Mann Moses und die monotheistische Religion, drei Abhandlungen. Amsterdam, De Lange, 1939, s. 1-4.

lunmamaktadır. Yahudilikteki tasvir yasağının tam anlamıyla Akhenaton tarafından kurulan Aton dininden alındığı tespit edilmektedir. Bunun amacı da Tanrı'yu İslam'da olduğu gibi yaratılmışlardan tenzih etmek maksadını taşımamaktaydı. Buna dair en önemli delilimiz, bir çok örneğin yanında, Eski Ahit'te "Tanrı'nın Adem'i kendi suretinde yarattığı"na dair ifadedir. Bununla onlar Tanrı'yla insan arasında tabiat-firrat bakımından doğrudan bir ilişki kurmuş olmaktadır. Bize göre Tanrı'nın Yakup'la güreşmesi bunun en önemli dayanağıdır. Tenzih anlayışına bağlı bir inanç sisteminde böyle ifadelerin kullanılması düşünülemez. Bundan dolayı da Yahudiler mezhepler tarihi müellifleri tarafından "tecsim ve teşbih ehli" sınıfına dahil edilmişlerdir.¹⁷ Bu noktada "Kur'an'da da buna benzer ifadeler kullanılmaktadır" bağlamında bir itiraz gelebilir. Oysa dikkat edildiğinde Kur'an'da diğer kutsal kitapların aksine, insanlar için kullanılan "el", "göz", "gelmek", "ip" gibi sözcükler Allah için kullanıldığında herhangi bir tecsim ve teşbih anlayışına imkan vermemektedir. Bunu "Allah'ın eli" sözcüğüyle örneklendirmek istiyoruz. Kur'an'da bu sözcüğün geçtiği ayetlere¹⁸ göz atıldığında hepsinin kullanımında ortak olan bir olguyla karşılaşırız. Bu da bu kullanımın mecazi değil gerçek anlamında kullanılmış olmasıdır. Yani Kur'an "Allah'ın eli" dediğinde Arap dilinde bunun gerçek anlamı olarak bir organ değil, "güç, kudret" anlaşılmaktadır. Şayet bundan bir organ olan "el" anlaşıldığı takdirde, o sözcük asli, yani muhkem manasından, çıkartılıp, mecazi, yani müteşabih anlamına taşınmış olmaktadır. Belki de Al-i İmran 7. ayeti de buna işaret etmektedir.

Yukarıda Yahudilerin bu "tasvir yasağını" esasen Aton dininden aldığını söylemiştik. Aton dininde Tanrı Aton'un somut bir resmi yoktu. Yukarıda da belirtildiği üzere o, güneşle sembolize edilmekteydi. "Ona duvarlarla çevrili üstü açık bir tapınakta ibadet edilirdi."¹⁹ Bu dinde dikkatimizi çeken bir husus ta, ahiret fikrine fazla yer verilmemesidir.²⁰ Bu husus, Eski Ahit ve Yahudilikte de ahiret inancına yer verilmemesi açısından oldukça önemlidir. Hıristiyanlığın ahiret inancı anlayışı da bazı farklılıklarla aynı paraleldedir.

Aton dinindeki Tanrı Aton'un tasvirinin yapılmaması, tanrıların sayısının bire indirilmesi bize göre dinsel olmaktan daha ziyade siyasi ve sos-

17 Bkz. Şehristani, *el-Milel ve'n-Nihal*, neşr. Muhammed Abdülkadir el-Fâdîli, Beyrut 2004, I, s. 178.

18 Al-i İmran, 3: 73; Maide, 5: 64; Fetih, 48: 10; Hadid, 57: 29.

19 "http://ansiklopedi.turkcebilgi.com/Aton"

20 "http://de.wikipedia.org/wiki/Der_Mann_Moses_und_die_monotheistische_Religion"

yal bir olgu olarak değerlendirilmek durumundadır. Zira şayet bu durum sadece dinsel kaygı ve endişelerden kaynaklanmış olsaydı bu durumda İslam inanç sisteminin üzerinde en fazla durduğu tevhid anlayışı mutlak olarak tesis edilir, bunun doğal bir sonucu olarak ta tevhid anlayışının açıkça reddettiği Tanrı ile mahlukatı arasında baba-oğul gibi herhangi bir ilişkiye kesinlikle yer verilmez ve de İslam'ın en önemli inanç ilkelerinden birisi olan ahiret, yani Allah'a hesap verme anlayışı da hiçbir şüpheye yer vermeyecek derecede kesin hatlarla ortaya konulurdu. *Oysa bunun yerine dikkat edileceği üzere Tanrı ve Onun en önemli yaptırım aracı olan ahiret üzerinden kralın tanrılaştırıldığı bir yöntem takip edilmiştir.* Tanrıların sayısı teke indirilmek suretiyle rahiplerin ve onların tanrılarının siyasal anlamdaki hegemonyaları kırılmıştı. Ancak hakimiyet bu sefer de Tanrı Aton'a geçmişti. Oysa Firavun'un istediği bu değildi. Hakimiyetin sadece kendi tekelinde olmasını arzulamaktaydı. Bu arzusuna ulaşmak için iki önemli manevra yapması yeterliydi. Böylece tanrının tüm yetkilerini kendi eline alacaktı. Bunlar da, kendisinin Tanrı'nın soyundan geldiğini, diğeri de insanların ahirette babasına yani Tanrı'ya değil kendisine daha bu dünyadayken hesap vereceklerini kabul ettirmektir. Ancak bunlar yapılırken önemli bir psikolojik etkenin de bertaraf edilmesi de unutulmamıştı. Bu da Tanrı'nın tüm etkisini ortadan kaldırmak için onun tasvir ve heykelinin yapılmamasıydı. Böylece tüm bakışlar Firavun'a yöneltilecek, bunun sonucunda da itaat sadece ona yapılacaktı. İşte bu şekilde Tanrı'nın tüm yetkilerini, Onun oğlu ve yeryüzündeki temsilcisi olarak Firavun ele geçirmiştir. Şu halde:

1. Tanrılardan biri tercih edilmekle diğer tanrıların rahiplerinin Firavun üzerindeki hakimiyetlerine son verilmiş,

2. Tercih edilen bu Tanrı'nın yetkileri de Firavun'a devredilmiştir. Bu ise kralın, Tanrı'nın oğlu olduğuna dair düşünceyle tesis edilmiştir.

Bunun da esasen İslam'daki gibi bir tevhid ya da monoteist din anlayışıyla uzaktan yakından alakası bulunmamaktadır. Bu olsa olsa 'monolatri' yani "kendi tanrılarının yanı sıra başka tanrılara da saygı gösterme"²¹ anlayışından başka bir şey değildir. Bu anlamda da görünen o ki İslam'dan başka hiçbir din monoteist karakter taşımamaktadır.²² "Tek anlamına ge-

21 Bekir Zakir Çoban, "Bir Yahudi Olarak Hz. İsa", *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı XXV, İzmir 2007, s. 46; krş. Joseph Campbell, *Tanrı'nın Maskeleri-Batı Mitolojisi*, çev. K. Emiroğlu, Ankara 1995, s. 315.

22 "<http://www.sensizolmuyor.org/felsefe-sosyoloji-psikoloji/40067-tektanricilik-monodeizm.html>"

len monos ve tanrı anlamına gelen theos deyimlerinden yapılan ve Tanrının dünyadan ayrı ve tek olduğuna inanma”²³ demek olan monoteist anlayıştan farklı olan monolatri, “köleci düzene özgü köle-efendi ilişkisinin, tanrılık hiyerarşide fantastik yansımasıdır. Çalışan ve ezilen halk yığınları kullar (köleler), efendilerin efendisi despot kral da tanrı’dır.”²⁴ Bu anlayışın tarihçesi hakkında özetle şunlar söylenmektedir:

Köleci ideoloji eski Babil, Mısır, Hint, Urartu, İran’dan antikçağ köleci devletlerine kadar efendilerin güçlerini tanrıdan aldıkları inancını yaymıştır. Çalışanlar itaat etmeli ve boyun eğmelidirler... Köleci düzen, çalışan yığınları baskıda tutmak için bir devlet örgütünü ve bu örgütün başına da köle sahiplerinin temsilcisi olarak bir despot-kral’ın getirilmesini gerektirmiştir. Çoktanrıcılığın tanrıları da böylelikle tektanrı olmuştur. Bu aşamaya ulaşmak için başka tanrıların da varlığını kabul ederek tek tanrıya tapma evresinden geçilmiştir... Yahudiliğin tektanrısı Yahova (İbr. odur anlamındadır), sayısız elohim (ilahlar) arasında bir eloah (ilah)’tır... Yahudilikten doğmuş olan Hıristiyanlık da ünlü üçleme’siyle (Baba-oğul-kutsal ruh) monolatrinin izlerini taşır. Bu anlamda tektanrıcılık, sadece Müslümanlıkta gerçekleşmiştir denilebilir. Din tarihçilerinden Lods “monolatri, çoktanrıcılığın özel bir biçimidir”, Bouche-Leclerc “öteden beri tektanrıcılık diye adlandırılan, hiyerarşiye bağlanmış çoktanrıcılıktan başka bir şey değildir” der.²⁵

Şu halde monoteizm sadece tek bir tanrı ve ilahın varlığını kabul ederken, monolatri anlayışı bir çok tanrının varlığını kabul etmekle birlikte bu tanrılardan sadece bir tanesini en yüce olarak kabul eder. İşte bu tanrı monolatri sistemine dahil dinlerin kutsal kitaplarında “kutsal bir” olarak geçmektedir. Ancak yukarıda açıklamaya çalıştığımız monolatri anlayışının anlam bütünlüğünde bu durum da problem olmamaktadır. Zira başka tanrılar kabul edilmekle beraber, sadece tek bir tanrı “Kutsal Bir” unvanına sahip olabilmektedir. Yahudi ve Hıristiyanlarda bu sırasıyla “Yehova” ve “Baba”, Mecusilerde “Ahura Mazda”, Romalılarda “Zeus”, eski Türklerde ise “Gök Tanrı” iken cahiliye dönemi Mekkeli Araplarda ise “Allah” idi. Mekkeli Arapların bu konumuna işaret eden ayetlerden biri şu şekildedir:

And olsun, onlara: “Gökleri ve yeri yaratan kimdir? Diye sorsan, “Allah’tır” derler. De ki. “Övgü Allah’a mahsustur”. Hayır, onların çoğu bilmiyorlar.²⁶

23 a.g.y.

24 a.g.y.

25 a.g.y.

26 Lokman, 31: 25.

İslam, tüm bu monolatri eksenli anlayışlardan farklı olarak Allah'tan başka hiçbir ilahın varlığını kabul etmemektedir. Belki de bir takım müsteşriklerin Allah kelimesinin “el-Lât” sözcüğünden türediğini iddia etmeleri bununla bağlantılı olsa gerektir. Yani şayet onlar Allah'ın “el-Lât”tan türediğini ispatladıklarında, İslam'ın da esasen monoteist değil monolatri bir din eksenli olduğunu ortaya koyabileceklerdi. Oysa Kur'an el-Lât'ı Arapların diğer tanrılarıyla birlikte zikretmektedir.²⁷ Bu da Allah ile el-Lât arasında hiçbir ilişki olmadığını açıkça göstermektedir.

Yeryüzünde mutlak anlamda tek monoteist ya da tevhit anlayışına sahip bir sistem olarak İslam Dini bu yüzdendir ki diğer tüm din mensuplarını tek bir Allah'ın varlığını kabul etmeye çağırılmaktadır:

And olsun ki, Tevrat'tan sonra Zebûr'da da yeryüzüne ancak iyi kullarının mirasçı olduğunu yazmıştık. Şüphesiz bu Kur'an'da kulluk eden kimseler için kâfi bir öğüt vardır. (Ey Muhammed!) biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik. De ki, bana ancak şöyle vahyolunuyor: “İlahınız ancak tek bir ilâhtır. Şimdi siz artık Müslüman oluyor musunuz?”²⁸

Bu ayetlere dikkatle bakıldığında önemli bir husus dikkatimizi çekmektedir. Bu da 105. ayetle son, yani 108. ayet arasında sebep-sonuç ilişkisi açısından ayrılmaz bir bağın olduğudur. Şöyle ki, 105. ayette Tevrat ve Zebur'dan bahsedildikten sonra 108. ayette tek bir ilaha davet edilmesi esasen Yahudilerin tek tanrı inancına sahip olmadığına en açık bir işaret durumundadır. Burada her ne kadar Yahudiler açıkça zikredilmese de Tevrat ve Zebur'un, en azından isim olarak, onların da kabul ettikleri kutsal kitaplar olduğu bilinmektedir.

Burada başka bir hususa daha işaret etmek istiyoruz. Bu da Âl-i İmran 64. ayetin Yahudi ve Hıristiyanların da tek tanrı inancına sahip olduklarına dair bir delil olarak ileri sürülmesidir. Oysa bize göre bu noktada da yanlış bir kanaat söz konusudur. Zira bu ayetin öncesindeki ayetlere bakıldığında Ehl-i Kitab'ın esasen şirk içerisinde olduğu, bu yüzden de ataları olan İbrahim'in yaptığı gibi tek Allah'a inanmaya davet edildiği açıkça anlaşılmaktadır:

“İşte gerçek kıssa budur. Allah'tan başka hiçbir tanrı yoktur. Muhakkak ki Allah çok güçlüdür ve hikmet sahibidir. Eğer (haktan) yüz çevirirlerse, şüphesiz ki Allah bozguncuları çok iyi bilendir. De ki: Ey kitap ehli! Sizinle bizim aramızda ortak olan bir söze geliniz. Allah'tan başkasına

27 en-Necm, 53: 19.

28 Enbiya, 21: 105-108.

kulluk etmeyelim, O'na hiçbir şeyi eş tutmayalım ve Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâhlaştırmasın. Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, deyin ki: "Şahit olun biz Müslümanlarız".²⁹

64. ayetin yorumunda Paret şunları zikretmektedir:

"Ehl-i Kitap, mutlak anlamdaki bir monoteist/tevhid inancını kabul etmeyi reddettikten sonra, Muhammed, İslam'ı temsil etmeye sadece kendisinin ve taraftarlarının hak sahibi olduğunu iddia etmeye başlamıştır."³⁰

II. İbrahim Figürünün İbrahîmî Dinler Projesi İçin Birleştirici Bir Unsur Olarak İleri Sürülmesi

İbrahîmî dinler kavramı ya da projesi için kullanılan en önemli malzeme hiç şüphesiz İbrahim figürüdür. İddia edildiği gibi gerçekte İbrahim figürü her üç din için de birleştirici bir faktör müdür?

Dinler arası, daha doğrusu medeniyetler arası çatışmaların zirve yaptığı dönemlerde, bu çatışmalardan doğacak zararların en aza indirilmesi gayesiyle sürekli olarak ortak bazı figürler bulmak ve bunları çatışmaların engellenmesi için çözüm olarak ileri sürmek bir gelenek haline gelmiştir. İbrahim figürü de bunlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ünlü Alman dergisi "Der Spiegel" de belki de böyle bir geleneği devam ettirircesine "İbrahim" figürünü her üç dinin mensupları için uzlaştırıcı bir faktör olarak sunmak istemiş, dolayısıyla da "Hristiyanlar, Yahudiler, Müslümanlar: Dinlerin ilk atası bunlardan hangisine aittir?"³¹ başlıklı bir sayıyı bu iş için adanmıştır. Siyaseti yapanların ve de onların kullandıkları araçların bu tür suni girişimlerine karşın, gerçeğin bundan oldukça farklı tezahür ettiğini söylemek mümkün gözükmektedir. Tabanda İbrahim figürü Yahudi-Hristiyan ve Müslüman gelenekler için uzlaştırıcı olmaktan uzaktır:

"Bu üç dinin İbrahim'e yaptıkları angajmanın, onların müşterek bir amaç hususunda birleşmeleri için yeterli olup olmadığı harareti bir şekilde tartışılmaktadır. Kaldı ki İbrahim'e karşı yapılan böyle bir angajman dolayısıyla, zikredilen bu dinlerin sıkı bir yakınlığından bahsetmek te sorunsallığın ötesindedir. Bundan dolayı da "ayrılıkta birlik" ten konuş-

29 Al-i İmran 3, 62-64

30 Rudi Paret, *Der Koran, Kommentar und Konkordanz*, Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz 1977, s. 71. Krş. s. 28.

31 "Christen, Juden, Muslime: Wem gehört Urvater der Religionen?", *Der Spiegel*, Nr. 52, 20.12.2008.

mak bana anlamsız görünmektedir. Benim düşünceme göre dinler arası diyalog olacaksa bu ancak Yahudiler ile Hıristiyanlar arasında olabilir. Zira bu diyalogun dayanacağı faktörlerden birincisi İsa'nın nesep olarak Yahudi olmasıdır. Diğeri ise Hıristiyanların kutsal kitaplarının ilk kısmını Yahudilerden iktibas etmeleridir. Hıristiyan teolojisinin kurucusu olan Pavlus sonuçta Yahudi bir hahamdı. Hıristiyanları Yahudiler ile tartışma noktasına getiren husus özellikle onların İsa'yla beklenen Mesih'in geldiğini kabul etmeleridir. Oysa Müslümanlarla Hıristiyanları tartışma noktasına getiren husus ise, onların İsa'nın "Tanrı'nın Oğlu" olduğunu kabul etmeleridir.

İşte bundan dolayıdır ki Hıristiyanlar için İslam'la dini bir topluluk oluşturmak mümkün değildir."³²

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere Müslümanlarla Yahudi-Hıristiyan gelenekleri arasındaki temel fark, onların tevhid anlayışlarında yatmaktadır. Buna dayalı olarak da, İslam'a göre İbrahim şirkten tamamen uzak, tevhid ehli bir hanifti. Oysa Yahudi ve Hıristiyanlara göre ise İbrahim Yahudi-Hıristiyan geleneğine sahip birisiydi:

"Ey Kitap ehli! İbrahim hakkında niçin tartışıyorsunuz? Oysa Tevrat da, İncil de ondan sonra indirilmiştir. Siz hiç düşünmüyor musunuz? İşte siz böylesiniz. Haydi biraz bilginiz olan şey hakkında tartıştınız, ya hiç bilginiz olmayan şey hakkında niçin tartışıyorsunuz? Allah bilir, siz bilmezsiniz. İbrahim, ne yahudi, ne de hıristiyandı; fakat o, Allah'ı bir tanıyan dosdoğru bir Müslümandı, müşriklerden de değildi. Doğrusu onların İbrahim'e en yakın olanı, ona uyanlar, şu Peygamber ve iman edenlerdir. Allah da müminlerin dostudur."³³

Teolojik anlamdaki büyük farklılıklara rağmen sadece İbrahim figürü üzerinden Müslümanlarla diyalog yapmaya çalışan önemli dini grupların diyalogu içselleştirmemeleri, başka bir deyişle diyalog süreci devam ederken örtülü olarak sık sık İslam'ı terörün tek kaynağı olarak görmeleri, onların, Müslümanların İbrahim'e mensubiyetleri konusunda hala kafalarının karışık olduğu tezahürünü doğurmuştur. Bu da, bize göre İbrahimî dinler kavramının ölü doğmasının önemli sebepleri arasındadır. Bunu aşağıdaki örnekle açıklamaya çalışacağız:

"Birleşik Devletler'in ikinci başkanı John Adams'a (1735-1826) göre mümkün olan tüm dünyaların en iyisi din olmayan dünyadır. Tarihsel açıdan iyi eğitim görmüş dini septikler/şüpheciler bugün bile, dünyanın bütün problemlerinin çözümü için, dinin tamamen ortadan kaldı-

32 Pfarrer Jakob, In: "Stehle-<http://www.glauben-und-bekennen.de/besinnung/begriffe-a/abrahamitisch.htm>"

33 Al-i İmran, 3: 65-68.

rılmasını talep etmektedirler. Dünya geneline yayılmış İslami terör, Kuzey İrlanda'daki, dinle iç içe geçmiş Balkanlar'daki çatışmalar, böyle bir talebi makul kılmaktadır. Ancak diğer tarafta da, bu tür bir istek gerçekçi olmaktan uzak görülmektedir. Zira din tam da bu sebepten, yani bu gibi çatışmaların içerisinde etkin bir rol oynadığından, onun barış politikalarının oluşturulmasındaki rolü dışlanamaz., Dinler kültürler içerisinde o kadar kökleşmiştir ki, onlarsız bir dünya adeta düşünülememektedir. Bir defa dinler sadece çatışmaları şiddetlendirici bir rol oynamamaktadırlar. Onlar aynı zamanda da barışçıl politikaları oluşturma güçleridir. (Hans Küng).”³⁴

Bu satırlar, Viyana Üniversitesi Katolik Teolojisi Fakültesi'nin Pratik Teoloji Enstitüsü tarafından Viyana gazetesinde Noel dolayısıyla 23.12.2006 tarihinde yayınlanan yazıdan alınmıştır. Bu yazı dikkatle incelendiğinde önemli bir bulguya rastlanmaktadır. Bu da, esasen dinlerden terörün kaynağının sadece İslam olduğunun dolaylı olarak okuyucuya hissettirilmesidir. Zira bu metinde söz konusu olan şayet dinlerin terörün kaynağı olduğuyorsa, neden “İslami terör” ifadesi kullanıldığı halde, örneğin Kuzey İrlanda'daki “Hıristiyan terörü” tabiri kullanılmıyor da, bunun yerine “Kuzey İrlanda'daki terör” ifadesini kullanmak tercih ediliyor. Bu bir yanda, muhatabın bilinçaltında terörle İslam'ı ve Müslümanları özdeşleştirmeye sebep olurken diğer yanda da İslam'ın adeta İbrahimî dinler kategorisinde olmadığını altı çizilmektedir. Bu yapılırken de, buradan da anlaşılacağı üzere, modern iletişim ve yazım teknikleri ustalıklı kullanılmak suretiyle "öteki" ötekileştirilmek suretiyle sözüm ona onunla diyalog yapılmaktadır. Dünya üzerinde birçok yerde devam eden Yahudi ve Hıristiyan menşeli terör görmezlikten gelinerek sırf İslam'ı ve Müslümanları terörün kaynağı olarak lanse etmek diyalogu, dolayısıyla da oluşturulmaya çalışılan İbrahimî dinler projesini başlamadan bitirmekle eş anlamlıdır.

Sonuç

Yukarıda ortaya konulan tüm bu gerekçeler, İbrahimî dinler projesinin zorlamayla ortaya çıkarılmış, tüm çabalara rağmen devam ettirilmesi olanaksız görünen bir proje olduğu gözler önüne serilmiştir. Bizce, dinler üzerinden hareket edilmek suretiyle müşterek bir din oluşturulma yerine farklı dinlere mensup -hatta bunun içerisine sadece üç dinin mensupları değil diğer tüm dinlerin mensupları da dahil edilmelidir- insanları bir

34 “Weihnachtlicher Religionsfrieden”, *Wiener Zeitung*, 23.12.2006.

araya getirmek suretiyle yapılacak diyaloglar çok daha yararlı olacaktır. Yani yapılacak diyalog din üzerinden değil insan üzerinden olacaktır. Zira din dediğimiz olguyu şayet, “hayat tarzı” olarak kabul edecek olursak bu durumda, dinin doğasında esasen, “ötekinin hayat tarzını” yanlış ya da aşağı görmenin olduğunu kabul etmiş oluruz. Ancak bu yanlış ya da aşağı görme çoğu dinde ötekini dışlamak suretiyle yapılırken, İslam’da ötekiyle birlikte yaşamak şeklinde tezahür etmiştir. Oysa diyalog insanlar üzerinden yapıldığında “farklılık” değil “benzerlik” ortaya çıkacaktır. Zira hangi dine mensup olurlarsa olsunlar tüm insanlar insan olma yönünden aynı özellikleri taşımaktadırlar.